

החלוצים החדשים של מפעל ההתיישבות

מאת האלוף (מיל') גרשון הכהן

מבט מבס"א מס' 2,088, 5 ביולי 2021

תקציר: הקמת מאחז אביתר מהווה המשך ישיר לאתוס החלוצי האקטיביסטי שפיתחה הנהגת היישוב במאורעות 1936-39 ושאבד זה מכבר לחלקים ניכרים במערכת הפוליטית בישראל.

מאחז אביתר הוקם בעיצומה של המלחמה האחרונה בעזה. מיקומו על גבעה שולטת מצפון לציר 5 - חוצה שומרון - מעניק לאתר את חיוניותו הביטחונית. בעבר שכן בגבעה בסיס צבאי ששירת מבצעים ללכידת אמל"ח ופעילי טרור באזור.

הציר משמש מסדרון עיקרי לחיבור גוש דן לבקעת הירדן. בתהליך אוסלו, בסימון שטחי C, זיהה ראש הממשלה רבין את המסדרונות החוצים את יו"ש ממערב למזרח כמרחבים חיוניים לישראל. שימור מסדרון ציר 5 בשליטה ישראלית היה בעיניו תנאי הכרחי לאחיזה בבקעת הירדן. עם פרסום תוכנית טראמפ התגבר המאבק על השליטה בציר, שבמסגרתו התרחשה ההשתלטות הפלסטינית על תל ארומה החשמונאי.

הבנת העיתוי להקמת אביתר מצריכה מבט אל ההקשר הרחב, שבתוכו פרעות הערבים בערי ישראל במהלך מלחמת עזה. במאורעות 1936-39 התגבשה בהנהגת היישוב התפיסה שבמקביל למאמצי הגנה ואבטחה, הכרח חובה לממש גם יוזמה אקטיבית. במתח שהתהווה בין הנקיטה בצורת מאבק אקטיבית לבין האילוץ המוסרי להימנע מפעולות נקמת דם בערבים בחר דוד בן-גוריון בחר בהרחבת מפעל ההתיישבות כביטוי ציוני אקטיבי. ההתיישבות באביתר מתחברת בהיבט זה לדפוס הפעולה החלוצי שהגיונו לא סר מאז.

נוכח היוזמה החלוצית, חוזרות ומדגישות רשויות המדינה, בהובלת מערכת הביטחון, את הפרת החוק הכרוכה בבניית היישוב ללא אישור. ברור שהנסיבות בהן רשאי אדם ליטול דין לעצמו, אם בכלל קיימות כאלה, מצריכות דיון פילוסופי-ערכי מעבר לדיון המשפטי הצרוף. דווקא מדינה דוגמת בריטניה, בעלת מורשת מבוססת של שלטון חוק, היטיבה להכיר בנסיבות המיוחדות בהן עשיית דין עצמי עשויה להיות מוצדקת ומועילה ככורח נסיבתי.

במתח הזה מצוי למעלה ממאה שנה הגיון ההתנהלות המוביל את המפעל הציוני. יסוד הבעיה טמון במאבק המתמיד המתקיים בארץ ישראל על האחיזה בקרקע. מניה שוחט במכתבה להנרייטה סולד במארס 1909 היטיבה לתאר: "סיפרתי לך כבר פעם כי בפלשתינה אסור שתישאר קרקע בלתי מעובדת. כשערבי רואה שאין מעבדים את הקרקע הוא מתיישב עליה, וברגע שהוא כבר אכל לחם מאדמה זו לא יעזוב אותה. אז

יש צורך לגרשו בכוח, מתחילים משפטים... כתוצאה מכך נוצרת שנאה בין ערבים ליהודים. מכיוון שאין אפשרות להשאיר את הקרקע בלתי מעובדת, הכרחי להחכירה לערבי ואז חוזר הסיפור שתיארתי מקודם... הערבים לא עוזבים את הקרקע שהוחכרה להם והתוצאה היא מהומות אגרריות, משפטים, בית סוהר."

למעלה ממאה שנה לאחר מכן, ודומה שדבר לא השתנה. מה שהשתנה לרעה הוא מידת ההכרות והאהדה של מנהיגי האומה ושופטיה לקשיי המאבק החלוצי במרחבי הספר. הדינמיקה המורכבת של המאבק על הקרקע בא"י ממשיכה לחייב דפוסי היגיון של תודעת חירום. בנסיבות החירום שבהן מאבק זה ממשיך להתקיים טמון המפתח לשיפוט המעשים הנראים בעיניים משפטיות פורמליות כ"עשיית דין עצמי."

בדורות קודמים הייתה למנהיגי מפלגות הפועלים הבנה לזיקת הגומלין בין ההנהגה המוסדית לקבוצות חלוצים הנאמנות לשליחותן בהתיישבות. כך לדוגמה ביקר השר ישראל גלילי בקיץ 1967 בקיבוץ מרום גולן, והשיב לתושבים שרצו הבטחה שמבחינת הממשלה הם שם כדי להישאר: "תבטיחו אתם כי תאבדו כנגד כל ממשלה בישראל שתבקש לעקור אתכם". כאן טמון יסוד גדול בניהול המתח החיובי שבין מדינה לבין חלוציה שדומה שאבד לחלקים ניכרים במערכת הפוליטית בישראל.

המאמר התפרסם בישראל היום ב-2.7.2021.

* אלוף (מיל') גרשון הכהן הוא עמית מחקר בכיר במרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים. שירת בצה"ל במשך ארבעים ושתיים שנים. פיקד על חיילים בקרבות מול מצרים וסוריה. לשעבר מפקד גיס ומפקד המכללות הצבאיות.